

Βασιλική Λέκκα-Χατζή, Φιλόλογος - Συγγραφέας

ΤΑ ΥΦΑΝΤΑ ΣΤΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΟΝΟΜΑΤΩΝ -
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

1. *Leucanthemum vulgare* L.

2. *Leucanthemum vulgare* L.

Η υφαντική είναι μία από τις πρώτες ασχολίες του ανθρώπου που επικράτησε και επιβλήθηκε και για λόγους ανάγκης και για λόγους αισθητικής.

Οι εποχές της υφαντικής τέχνης χάνονται στα βάθη αποτάτων χρόνων της νεολιθικής εποχής όπου ανευρέθηκαν υποτοπώδη υφαντά καθώς και σφοντύλια (άτρακτοι) για τη δημιουργία του νήματος.

Ποια ήσαν τα τεχνικά μέσα της πρωταρχικής υφαντικής και της κλωστικής που προηγείται δεν γνωρίζουμε ακριβώς, ελάχιστες πληροφορίες δρίσκονται σε γραπτά μνημεία των παλαιοτέρων εποχών αφού τις κοινές καθημερινές ασχολίες όπως την υφαντική και άλλες δεν τις θεωρούσαν άξιες για γραπτά στοιχεία. Εν τούτοις οι λέξεις, υφαίνω, πλέκω, λίνον, έριον, βάμβαξ, κάνναβις και άλλες σχετικές είναι από τις αρχαιότερες λέξεις. Και αυτή ακόμη η μέταξα ήταν γνωστή στην αρχαιότητα (4.000 χρόνια π.Χ.) στην Αντολή, Κίνα και Ιαπωνία απ' όπου διαδόθηκε η χρήση της στη Δύση κατά την Βυζαντινή Εποχή.

Οι Έλληνες περισσότερο από κάθε άλλο λαό πρέπει να γνωρίζουν την ιστορία της υφαντικής τέχνης αφού ο ελληνικός λαός πρώτος ανήγαγε την υφαντουργία σε καλλιτεχνία και συνετέλεσε στην εν γένει πρόοδο του πολιτισμού.

Είναι ιδιαιτέρως ενδιαφέρον λέει ο Otto Jochancen (στο έργο του Die Geschichts der textile) ότι μεταξύ των εις τα Σούσα ανευρεθέντων θησαυρών υπήρχε πορφύρα (περίπου 5000 ταλάντων, 26,2 χιλγρ. έκαστον) κατασκευασμένη στην Ερμιόνη της Πελοποννήσου η οποία είχε παραμείνει αναλοίωτη επί 120 χρόνια και διατηρούσε το αρχικό της χρώμα και την απαστράπτουσα στιλπνότητα. Άλλα και το περίφημο υφαντό χρυσοπόρφυρο ύφασμα, μοναδικό στο είδος του που ανακαλύ-

φθηκε στους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας είναι απόδειξη της θαυμάσιας Ελληνικής Υφαντικής Τέχνης. Μιας τέχνης που συνεχίζεται εξ ίσου θαυμαστή στους ελληνιστικούς, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και φθάνει ως την νεότερη λαϊκή, παραδοσιακή μας τέχνη.

Τα αρχαιότερα υφαντά θεωρούνται τα Αιγυπτιακά που δρεθήκαν στις μούμες, λεπτοί βύσσοι που μαρτυρούν τον βαθμό της τελειότητας της υφαντικής. Ο βύσσος ήταν ύφασμα από λινό, υφασμένο με λεπτές κλωστές (τουλάχιστον 820 κλωστές στο στημόνι) ή από νήμα του οποίου 200.000 μέτρα περίπου ζύγιζαν ένα χλγρ. (κατά τόν Braulick). Τα εκλεκτά αυτά υφάσματα βαμμένα με πορφύρα τα ονόμαζαν βύσσους ή βύσσινα (από εδώ και το όνομα του δέντρου βυσσινιά) και για όσους τα φορούσαν αποτελούσαν απόδειξη πλούτου και μεγαλοπρέπειας. Στους Έλληνες έγιναν γνωστά από τους Φοίνικες.

Ποια θέση κατείχε η υφαντική στη ζωή των αρχαίων λαών φαίνεται και από τους μυθολογικούς θρύλους και τη λατρεία διαφόρων θεοτήτων και από τα ευρήματα. Δεν είναι τυχαίο ότι στους αρχαίους Έλληνες η θεά της σοφίας η θεά Αθηνά είναι προστάτις της υφαντικής ως Εργάνη Αθηνά. Γνωστός άλλωστε είναι ο μύθος της θεάς Αθηνάς και της Αράχνης που προέρχεται από την Αρχαία Ιωνία.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι προστάτιδα της υφαντικής είχαν την θεά Νηήθ που ταυτίζεται με την Ελληνική θεά Αθηνά, οι δε αρχαίοι Γερμανοί θεωρούσαν προστάτιδες της υφαντικής τις θεές Φράιαν και Χούλντα.

Ο Όμηρος στην Οδύσσεια μας παρουσιάζει την βασιλισσα της Ιθάκης Πηνελόπη ως καλλιτέχνη και έξυπνη υφάντρια, ο δε Ερμής δρίσκει την Καλυψώ στο νησί της να υφαίνει με χρυσή σάιτα τραγουδώντας.

Κατά τα Χριστιανικά χρόνια το Ευαγγέλιο του Ιακώβου του νεοτέρου αναφέρει ότι ο Αρχιερέας έδωσε στην Παρθένο Μαρία χρυσή κλωστή να υφάνει και κεντήσει καινούργιο παραπέτασμα για τα Άγια των Αγίων του Ναού πριν ο ἄγγελος στη Ναζαρέτ της Ευαγγελισθεί την μεγάλη χαρά για τον εργομό του Χριστού στον κόσμο. Επίσης κατά την Χριστιανική παράδοση από ξύλο μηλιάς, δηλαδή από το ξύλο του δέντρου της γνώσεως, κατασκευαζόταν ο αργαλείος και η σάιτα που υφαίναν.

Στην αρχαία Ελλάδα η τέχνη της υφαντικής συνεχίζεται επάξια στη Μινωϊκή και Μυκηναϊκή Εποχή και φτάνει σε μεγάλη ακμή την εποχή του Περικλέους όπως μαρτυρούν τα αρχαία ευρήματα σε τοιχογραφίες και αγγεία.

Αλλά οι Έλληνες αρέσκονται λιγότερο από τους Ασιάτες στην πολυτέλεια των

πλούσιων κεντημάτων στα υφαντά ενώ έδιναν μεγαλύτερη σημασία στο να αναδεικνύει το ύφασμα με καλλιτεχνικές πτυχές και χάρη τις γραμμές του σώματος.

Ο Αριστοφάνης στη Λυστράτη αναφέρομενος στις Ελληνίδες που γίθελαν να αρέσουν ιδιαιτέρως στους συζύγους τους λέει ότι στολίζονται με άνθη, μεταχειρίζονται φυμάτια, φορούν παντοφλάκια, κροσσωτά μεσοφοράκια και λεπτούς κιμβρικούς χιτώνες.

Ένας άλλος ακόμη λόγος που επέβαλε την χρήση των διάκοσμων υφαντών με σχέδια υφασμένα ή κεντημένα ήταν ότι βοηθούσε να ξεχωρίζουν οι ισχυροί και οι άρχοντες από τους κοινούς θυητούς πράγμα που γινόταν ευφανέστερο και από άλλον συμβολικό στολισμό όπως φαίνεται από τα αρχαία ευρήματα.

Στην Ελλάδα των νεοτέρων χρόνων όπου η λαϊκή χειροτεχνία ακμάζει, η υφαντική κατέχει την σπουδαιότερη θέση και όπως γράφει η λαογράφος Άλκη Κυριακίδη «Το στρώμα του αστικού πολιτισμού δεν κατόρθωσε ως τώρα να υπερκαλύψει όλα τα ίχνη της λαϊκής ζωής και ένα από τα πιο ανθεκτικά στοιχεία της αποδείχτηκε ο χειροκίνητος αργαλείος».

Ο αργαλείος (ρ. εργάζομαι) στο ελληνικό λαϊκό σπίτι, στο νησί, στο χωρίο είναι κάτι που συνδέεται με ψυχικούς θα éλεγε κανένας δεσμούς με το «σπιτικό» και τα όνειρα της κάθε Ελληνίδας. Η κάθε κόρη θα υφάνει μόνη της τα προικά της και η κάθε γυναίκα τα ρούχα που χρειάζεται για το σπιτικό της.

Γι' αυτό και η Δημοτική μας ποίηση αφέρωσε πολλά τραγούδια στον αργαλείο και στα όνειρα των κοριτσιών.

«Κόρη μικρή ο πούδα γω στον αργαλείο να υφαίνει
με κρυσταλλένιο αργαλείο, με φιλτισένιο χτένι
με τριανταδύο ποδαρικά, με ξήντα δυο καρούλια,
στα δυο ποδαρικά πατεί και τρίζουν τα καρούλια».

Εξαιρετική ικανότητα, μεγάλη δεξιοτεχνία και πολλές φορές μεγάλη εξάσκηση ήταν τα απαραίτητα στοιχεία της καλής υφάντρας και του καλού υφαντή. Η υφαντική θέβαια ήταν κυρίως γυναικεία δουλειά έχουμε όμως και την παρουσία των ανυφαντάδων ανδρών που περιόδευαν όλη την Ελλάδα, δίδασκαν το φάσμα και πουλούσαν και διάφορα εργαλεία χρήσιμα για ύφανση. Διαφορώς δε γίνονταν προσπάθειες για να απλοποιηθεί η εργασία του χεριού, για να τελειοποιήσουν τον αργαλείο, τις ατράκτους κλπ. Ένα υφαντό καλλιτέχνημα γινόταν με πολλούς κόπους και δυσκολίες όσο έμπειροι κι αν ήταν η υφάντρα ή ο υφαντής. Αυτό μαρτυρεί και ο στίχος του Γκαίτε:

«Οι μαθηταί εξυμνούν την υφαντική πλήγη
όμως δεν γίνονται υφανταί».

Αλλά και οι Μεσογείτισες με το λαϊκό τους δίστιχο τραγουδούν τον μόχθο του αργαλειού.

«Το κέντημα είναι γλέντημα κι η ρόκα ναι σεριάνι
κι ο αργαλειός είναι σκλαβιά, σκλαβιά πολύ μεγάλη».

Η Μεσογείτικη τέχνη στα υφαντά παρουσιάζει τη μεγάλη της ακμή όλον τον προηγούμενο αιώνα και μπορούμε να πούμε ότι μέχρι και προ 20ετίας υπήρχαν σπουδαίες υφάντριες στα χωριά μας.

Τα θαυμαστά μεσογείτικα υφαντά μπορούμε να τα χωρίσουμε σε δύο βασικές κατηγορίες: στα υφαντά που χρησιμοποιούνται για το ντύσιμο και στα υφαντά για το σπίτι, το νοικοκυριό, τις αγροτικές ασχολίες.

Επίσης τα ξεχωρίζουμε από το είδος του νήματος που υφαίνονται σε μάλλινα, βαμβακερά και αργότερα σε λινομέταξα. Τα περισσότερα μάλλινα έχουν βαμβακερό στημόνι για να είναι πιο γερά, τα μαλλοβάμβακα.

Τα υφαντά ξεχωρίζουν σε κατηγορίες και από την τεχνική του αργαλειού, δηλαδή τις πατήτρες του αργαλειού, τον αριθμό και τον τρόπο που η υφάντρα πατούσε τις πατήτρες, από τον αριθμό των μυταριών σε μονόκλωνα, δίκλωνα, τρίκλωνα μέχρι και εξακλωνα υφαντά, σε μονόχρωμα ή με ρίγες. Σημασία επίσης είχε στην τεχνική των υφαντών και ο τρόπος που η υφάντρα χτυπούσε το χτένι να γίνει πιο σφιχτό ή και αραιό το ύφασμα και άλλες λεπτομέρειες που η κάθε υφάντρα γνώριζε καλά.

Στα Μεσόγεια η υφαντική είναι έργο αποκλειστικά των γυναικών, οι Μεσογείτισες ήταν σπουδαίες υφάντρες. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι ο αργαλειός αποτελούσε τη βάση της οικιακής οικονομίας στα Μεσόγεια, αφού ό,τι ύφασμα χρησιμοποιούσαν για ντύσιμο και για τις ανάγκες του σπιτιού ήταν υφαντό, αργαλείσιο, όπως το έλεγαν και όχι αγοραστό, τσίτινο που το θεωρούσαν κάπως δεύτερο. Οι άξιες Μεσογείτισες εκτός από τις αγροτικές δουλειές που έκαναν βοηθώντας τους άντρες τους όταν γύριζαν στο σπίτι έστω και κουρασμένες, έπρεπε να μπουν και στον αργαλειό για λίγο κάθε μέρα ακόμη και το βράδυ με το φως του λυγναριού.

Τα χρώματα που χρησιμοποιούσαν όλο τον προηγούμενο αιώνα στα Μεσόγεια για τις υφαντικές κλωστές, ήταν φυτικά, τα έφτιαχναν μόνες τους οι μεσογείτισες από φύλλα, καρπούς, ρίζες ή φλοιούς δέντρων και βολβούς. Χρησιμοποιούσαν ακόμη και στάχτη από τα ξύλα καθώς και το λάδι και έκαναν τα λεγόμενα χρώματα του

λαδιού. Όλα αυτά τα χρώματα ήταν ανεξίτηλα και σε ωραίες αποχρώσεις, και μέχρι σήμερα διατηρούνται θαυμάσια. Από τις αρχές του αιώνα μας άρχισαν να χρησιμοποιούν τα χρώματα του εμπορίου.

Στα Μεσογείτικα παραδοσιακά υφαντά όπως και σε άλλα είδη της λαϊκής μας τέχνης έχουμε και ξένες επιδράσεις από την Ανατολή και από τη Δύση όπως και σε όλη την Ελλάδα, πολύ φυσικό άλλωστε λόγω της θέσεως της Ελλάδας και των διαφόρων ιστορικών γεγονότων. Στα υφαντά η επίδραση είναι κυρίως από τις χώρες της Ανατολής όπως φαίνεται και από κάποιες ονομασίες και σχέδια, κυρίως στα υφαντά της οικοσκευής.

Τα πιο συνηθισμένα υφαντά μάλλινα κλινοσκεπάσματα στα Μεσόγεια είναι τα χράμα. Η λέξη χράμ προέρχεται από το αραβικό *Iχράμ* που είναι το μάλλινο χειροποίητο άβαφο ή βαμμένο κλινοσκέπασμα. (Στους Αραβες *Iχράμ* λέγεται το μάλλινο επανωφόρι που χρησιμοποιείται και για σκέπασμα).

Τα χράμα τα υφαίνανε και τα πήγαιναν στην νεροτριβή, ένας ειδικά στο Κορωπί τα μάζευε στο σπίτι του και τα πήγαινε όλα μαζί με τη σούστα στη νεροτριβή της Λειβαδίας όπου τα χτυπούσε η ορμή του νερού και γίνονταν πιο χοντρά και μαλακά. Την νεροτριβή την έλεγαν και ντριστίλιε, από το αλβανικό derstile. Όταν ύστερα από 15-20 ημέρες ο υπεύθυνος έφερνε πίσω τα χράμα έβαζε τον τελάλη σε κάθε χωριό να φωνάζει στους δρόμους να πάνε να πάρουν τα χράμα που έφερνε ο ντριστίλιάρης. Τα χράμα της νεροτριβής ήταν συνήθως μονόχρωμα, στις δύο στενές πλευρές τους είχαν τα λεγόμενα κεφάλια ή κεφαλάρια, 3 οριζόντιες γραμμές σε φάρδος 2-3 πόντους η κάθε μία. Το κόκκινο χράμ συνήθως είχε κεφάλια κίτρινα ή άσπρα. Άλλα ήταν σκέτα και άλλα είχαν γρέκα την συνέχεια του αρχαίου ελληνικού ματάνδρου.

Τα κεφάλια ή κεφαλάρια είχαν ρόλο και διακοσμητικό και λειτουργικό να είναι πιο γερό το χράμ, να μην ξεχειλώνει αφόύ τα κεφάλια τα ύφαιναν πιο πυκνά και έβαζαν πιο χοντρό νήμα. Το στημάνι ήταν βαμβακερό για να στερεώνεται καλύτερα το μάλλινο νήμα.

Τα κεφάλια τα συναντούμε και στα αρχαία υφαντά «κεφαλαί» όπως αναφέρει ο Αθήναιος. Ο δε Αποδλώνιος ο Ρόδιος τα αναφέρει «τέρματα» που ήταν πιο συνηθισμένος όρος στους αρχαίους.

Στη μα γωνία σε κάθε χράμ της νεροτριβής κένταγε η κάθε νοικοκυρά τα αρχικά του ονόματός της ή του συζύγου της για να μην μπερδεύονται τα χράμα στην νεροτριβή.

Τα λεγόμενα ψιλά χράμια υφαίνονταν με πολύ λεπτό μάλλινο νήμα: ήταν όλη η επιφάνεια με λεπτές ρίγες συνήθως σε κόκκινο-άσπρο χρώμα ή μπλε και άσπρο.

Η τσέργα: Η λέξη είναι περσική και σημαίνει σκέπασμα, κουβέρτα. Στην τσέργα η υφάντρια χτυπούσε δύο φορές το αντί του αργαλειού σε κάθε πέρασμα της σαίτας ώστε το ύφασμα να γίνει πιο πυκνό, το δε στημόνι ήταν πιο χοντρό τρίκλων ή τετράκλων. Το μάλλινο νήμα στις τσέργες το βάζανε διπλό για να είναι πυκνό. Την τσέργα την είχαν για να τη στρώνουν στο κρεβάτι (σαν κατωσέντονο) μια και τα σεντόνια μέχρι το 1925 δεν τα χρησιμοποιούσαν στα Μεσόγεια. Πιο παλιά που δεν είχαν κρεβάτια τα στρώνανε στην ψάθα όπου και μόντουσαν. Όπως τα χράμια και οι τσέργες είχαν κεφάλια 2-3 σειρές. Σε άλλες τσέργες όλη η επιφάνεια μέσα είχε σχέδια όπως τα κεφάλια ή πιο λεπτές γραμμές.

Το μπαστό είναι άλλο είδος υφαντού πιο λεπτό από την τσέργα, πιο ελαφρύ, με στημόνια μονόκλωνο όπως στα ψιλά χράμια. Το μπαστό (δεν έστρωνε καλά στο κρεβάτι όπως η τσέργα), το έβαζαν για σκέπασμα του κρεβατιού, της φιγούρας όπως το έλεγαν. Είχε κι αυτό τα ίδια σχεδόν σχέδια με τη τσέργα, όμως πιο περιποιημένα. Η λέξη μπαστό είναι γνωστή μόνο στα χωριά της Αττικής, ούτε σε λεξικά υπάρχει ο όρος μπαστό. Ίσως η λέξη μπαστό να παράγεται από το ρήμα εμπάσσω που αναφέρει ο Όμηρος και σημαίνει ενυφάνων δηλαδή υφαίνω πυκνά. «Ποιλλέας δ' ενέπασσεν αέθλους» (Πλάδος Γ, 126).

Τα σπαταναϊκά μπαστά όπως και τα ψιλά χράμια θεωρούνταν τα καλύτερα της περιοχής. Και στο μπαστό, όπως στην τσέργα, το στημόνι είναι βαμβακερό.

Σε άλλα υφαντά αντί για κεφάλια έχουμε κρόσσια. Όπως τα κεφάλια έτσι και τα κρόσσια έχουν αρχικά λειτουργικό χαρακτήρα, να στερεώνουν το ύφασμα στις άκρες για να μην ξεχειλώνει, συγχρόνως όμως είναι και διακοσμητικά.

Ένα άλλο είδος υφαντών είναι τα καραμελλωτά που πήραν το όνομα από το σχέδιό τους που μοιάζει με καραμέλλες. Τα καραμελλωτά είναι νεότερο είδος στα Μεσόγεια, γύρω στο 1925 η προέλευσή τους είναι από την Κρήτη. Τα καραμελλωτά είναι μάλλινες ή βαμβακερές κουβέρτες, τραπεζομάντηλα, (ακόμη και μικρά ταγάρια έκαναν). Τα καραμελλωτά στις δύο στενές πλευρές έχουν κρόσσια ή έχουν στρίφωμα ραμμένο με χοντρή κλωστή.

Ένα άλλο είδος υφαντών είναι τα λεγόμενα περαστά με την βέργα. Έχουν θηλιές που σχηματίζει το υφάδι στη μια όψη των υφαντών με τη βέργα. Στο Βυζάντιο τα ονόμαζαν ναρθήκια γιατί χρησιμοποιούσαν αντί για βέργα ένα νάρθηκα, δηλαδή καλάμι. Είναι μονόχρωμα με θαυμάσια γεωμετρικά σχέδια, σαν ανάγλυφα και καταλήγουν σε ωραία κρόσσια.

Το Κιλίμ: η λέξη γνωστή και στους Τούρκους από την αρχαία περσική λέξη Κιλίμ. Είναι είδος τάπητος που υφαίνεται με σαΐτα και όχι με κόμβους όπως τα χαλιά. Το στημόνι είναι από χονδρό βαμβακερή κλωστή ενώ το υφάδι είναι από χρωματιστές μάλλινες κλωστές και τα σχέδια φαίνονται και από τις δύο πλευρές του υφαντού.

Τα μεσογείτικα κιλίμα έχουν χρωματιστές οριζόντιες ρίγες σε όλη την επιφάνεια ενώ άλλα έχουν πολύχρωμα γεωμετρικά σχέδια που υφαίνονται κυρίως με το χέρι, σχεδόν χωρίς σαΐτα, είναι δυσκολότερα. Η τεχνική του κιλιμού ξεκινάει στην Ελλάδα από την ομηρική εποχή και συνεχίζει την παράδοσή της σε κάθε ελληνικό χώρο.

Στα Μεσόγεια τα κιλίμα τα χρησιμοποιούσαν για επίστρωση του κρεβατιού, για διακόσμηση τοίχων και αργότερα για επίστρωση δαπέδου. Στα Μεσογείτικα χωριά, παλιά είχαν και ένα άλλο είδος υφαντών, τις προκόβες, τα μετέπειτα φλοκωτά ή φλοκάτες, από χονδρό μάλλινο στημόνι και μάλλινο υφάδι όπου χτυπώντας το αντί ενύφαιναν κομμάτι από χονδρό μάλλινο νήμα σε ανάλογα διαστήματα. Τις προκόβες και τις φλοκάτες τις έστελναν στη νεροτρίβη. Ήταν πολύ ζεστές μάλλινες κουβέρτες ή στρωσίδια στο δάπεδο. Φλοκάτες ονομάστηκαν από το λατινικό floccus = χνουδί, κομμάτι μάλλι. Όσο για τη λέξη προκόβα ίσως να είναι από την προθεση προ και το ρήμα κόβω, αφού για την προκόβα είχαν κόψει από πριν τα κομμάτια του νήματος που τα ύφαιναν.

Πεσκίρι: από την περσική λέξη πισγίρ που σημαίνει προσόφιν, πετσέτα του προσώπου, χειρόμαχτρον. Το πεσκίρι υφαίνοταν από φιλό βαμβακερό νήμα, συνήθως ήταν άσπρο με πολύ λεπτές όμορφες οριζόντιες ρίγες ή και άλλα σχέδια σε διάφορα χρώματα συνδυασμένα με πολλή αρμονία. Οι δύο στενές πλευρές του τελειώνουν σε λεπτά διακοσμητικά κρόσσια.

Μεσάλα ή μεσάλι το βυζαντινό μενσάλιον, από το λατινικό mensale = κάλυμμα τραπέζιού, τραπέζιμαντηλο. Η μεσάλα στα Μεσόγεια ήταν βαμβακερή μακρόστενη πετσέτα 2 μέτρα μάκρος περίπου και χρησίμευε για να αποθέτουν και να σκεπάζουν τα ψωμά στην πινακωτή «να έρθουν πριν τα βάλουν στο φούρνο για ψήσιμο». Η μεσάλα ήταν ριγωτό βαμβακερό υφαντό άσπρο με μπλε ή κόκκινες ρίγες και κεφάλια. Οι ρίγες και τα κεφαλάρια ήταν σε χρώματα του λαδιού ανεξίτηλα για να μη πάρνει χρώμα το προζύμι.

Υφανταν και άλλες μεσάλες πιο αραιές που τις χρησιμοποιούσαν στο τραπέζισοφρά. Όταν έτρωγαν την άπλωναν στα γόνατα για να σκουπίζουν τα χέρια τους

αφού μαχαιρία δεν χρησιμοποιούσαν. Οι πιο φτωχοί αντί για μεσάλια χρησιμοποιούσαν ένα κομμάτι από παλιό πανί, την πατσαβούρα.

Οι πιο πλούσιες κόρες όταν παντρεύονταν έπαιρναν προίκα μεταξύ των άλλων και 3-4 μεσάλες, όπως φαίνεται από παλιά προϊκοσύμφωνα. Από τα προϊκοσύμφωνα στα Μεσόγεια έχουμε πολλά στοιχεία για τα υφαντά.

Όταν είχαν μουσαριφάδιους (συνήθως τον κουμπάρο ή τον έμπορα του κρασιού), έστρωναν τα ωραία τους υφαντά τραπεζομάντηλα τετράγωνα ή μακρόστενα συνήθως ριγέ άσπρο με κόκκινες ή μπλε ρίγες και όμοιες πετσέτες.

Η πετσέτα από την Ιταλική λέξη rezetta, ήταν μικρό τεμάχιο υφαντό και χρησίμευε για μάκτρο ή ρινόμακτρο. (Παροιμία: «Του έστρωσα πετσέτα» δηλαδή τον κακολογώντας την απουσία του κυρίως σε κοσμικές συναθροίσεις).

Το μαξιλάρι από την λατινική λέξη maxilla, maxillaris = σταγών, παρεία και κατ' επέκταση το προσκέφαλον όπου ακουμπά το κεφάλι. Τα μαξιλάρια ήταν κατ' αρχήν μάλλινα υφαντά, βαμβακερά με οριζόντιες λεπτές ρίγες σε ωραία ζωηρά χρώματα αρμονικά συνδυασμένα όπως σε όλα τα μεσογείτικα υφαντά.

Ένα είδος μαξιλαριού ήταν και η μαξιλαρομάνα μακρύ μαξιλάρι για 2 άτομα σε διπλό κρεβάτι. Οι περισσότερες μαξιλαρομάνες όμως ήταν για 3 μέχρι και 6-7 άτομα. Την μαξιλαρομάνα την έβαζαν στην στρωμένη με τη τσέργα ψάθα για να κοιμούνται όλα μαζί τα παιδιά της οικογένειες. Πολύ αργότερα χρησιμοποιούσαν τα ατομικά μαξιλάρια όπως και τα κρεβάτια.

Τις μαξιλαρομάνες τις γέμιζαν με αφράτο άχυρο από τα δεματικά που τα είχαν πλέξει για να δένουν τα στάχια του θερισμού, τα έκοβαν κομμάτια και γέμιζαν τις μαξιλαρομάνες που έστεκαν πολύ φουσκωμένες και μαλακές για τον ύπνο. Πολύ αργότερα χρησιμοποίησαν τα πούπουλα για τα μαξιλάρια, ενώ μαξιλαροθήκες άρχισαν να χρησιμοποιούνται μετά το 1925.

Τα σεντόνια ήταν βαμβακερά υφαντά, συνήθως ριγέ σε πολύ ωραίους συνδυασμούς χρωμάτων και σπανίως μονόχρωμα. Τα σεντόνια τα χρησιμοποιούσαν μόνο για σκέπασμα του κρεβατιού το καλοκαίρι, για λόγους καλαισθησίας. Πολλές φορές τα έστρωναν στη σούστα όταν πήγαιναν με το άλογο σε κάποιο πανηγύρι ή γιορτή.

Η λεξη σεντόνι, στα αρχαία σινδών κατά το λεξικό Liddell-Sitoff, πιθανόν να προέρχεται από τη λέξη Ινδός-Sind. Η λέξη σινδών απαντάται στον Ηρόδοτο (1, 200, 2, 98) και στον Θουκυδίδη (2, 49, 4).

Άλλα είδη οικιακής υφαντικής είναι το ταγάρι, το γνωστό σακκίδιο στα Μεσό-

γεια, συνήθως μάλλινο, με οριζόντιες ρίγες ή άλλη διακόσμηση σε ποικίλα σχέδια και χρώματα. Ακόμη και στην πλεγμένη κοτσίδα από μάλλινες κλωστές που έρρεαν στις δύο άκρες στο τελείωμα του ταγαριού για να το κρατούν στα χέρια ή να το κρεμούν στον ώμο βλέπουμε την καλλιτεχνία της Μεσογείτισας.

Για να υφάνουν το ταγάρι οι Μεσογείτισες έβαζαν το μισό στημόνι για να γίνει στενό, περίπου 100 κλωστές. Το στημόνι εδώ ήταν από κόκκινη κλωστή όπως και στα χράμα και στις κουρελούδες.

Το ταγάρι ήταν απαραίτητο για κάθε εργασία είτε του σπιτιού είτε αγροτική αφού μ' αυτό κουβαλούσαν τρόφιμα, κρασιά, δώρα κλπ. και ήταν μεγάλης αντοχής σάκκος. Γι' αυτό και η παροιμία «Μας έγινε ταγάρι», δηλαδή βαρύς, ενοχλητικός. Με το ταγάρι επίσης πήγαιναν οι νύφες και οι παντρεμένες κόρες στη μάνα τα «κοκκά» την επομένη της Καθαράς Δευτέρας, δηλαδή δώρα φαγώσιμα νηστήσιμα, ένα έθιμο που και σήμερα συνεχίζεται – ευτυχώς – στα Μεσόγεια και εκδηλώνει την αγάπη και τον σεβασμό στη μητέρα.

Η λέξη ταγάρι ασφαλώς δεν είναι ελληνική όπως και κάποιες άλλες λέξεις που έχουν σχέση με τα υφαντά. Στο λεξικό Ελευθερουδάκη αναφέρεται ως λέξη της Δημοτικής. Ίσως όμως, πιθανώς να έχει σχέση με τη λέξη Τάγαρα εμπορικότατη πόλη της N. Ακτής της Ινδικής Χερσονήσου απ' όπου με σάκους γινόταν η μεταφορά προϊόντων μακι και στη χώρα αυτή υπήρχε μεγάλη παράδοση υφαντικής.

Άλλωστε και στο Νομό Θεσσαλονίκης έχουμε τα χωριά Ταγαράδες και Ταγαροχώρι όπου προ ετών ήκμαζε η υφαντική παρόμαιων ταγαριών.

Ένα είδος απλού, μικρού ταγαριού ύφαιναν οι Μεσογείτισες για να ταΐζουν το άλογο ή τον γάιδαρο, ζώα απαραίτητα για κάθε αγροτική οικογένεια. Ήταν το λεγόμενο ταγαράτσι, που το περνούσαν στο λαιμό του ζώου και είχε μέσα την τροφή του. (Το ονόμαζαν ταγαράκι ή ταγαράτσι).

Το χαράρι ήταν το μόνο υφαντό που έφτιαχναν αποκλειστικά άντρες γιατί το ύφαιναν σε ειδικό αργαλειό τον όρθιο (όπως ο αρχαίος ιστός). Στο χαράρι οι ρίγες πήγαιναν κάθετα. Το χαράρι ήταν κόκκινος μεγάλος σάκκος μάλλινος με ρίγες 4-5 δάχτυλα φάρδος σε διάφορα χρώματα. Και στο χαράρι το στημόνι ήταν κόκκινο βαμβακερό.

Στο Κορωπί υπήρχε ένας άνδρας υφαντής ο «αλυφαντής», μέχρι το 1930 περίπου όπου του πήγαιναν οι γυναίκες τα νήματα και ο ίδιος ύφαινε όρθιος. Το χαράρι ήταν κυρίως σάκκος για να μεταφέρουν αλεύρι από τον μύλο, στάρι και άλλους χαρπούς γι' αυτό έκλεινε στο τελείωμα με ένα πανί υφαντό κι αυτό ραμμένο

στη μια του άκρη και έδενε με ένα ειδικό κορδόνι πλεγμένο κοτσίδα, περασμένο σε θηλιές στο χαράρι. Το χαράρι φρόντιζαν οι νοικοκυρές να ήταν πάντα πολύ καθαρό. Όσοι πήγαιναν στα Ιεροσόλυμα έπαιρναν μαζί και 3-4 χαράρια γεμάτα σπιτικά παξιμάδια γιατί το ταξίδι στα Ιεροσόλυμα κρατούσε μήνες.

Η λέξη χαράρι δεν είναι Ελληνική η δε προέλευσή της πρέπει να είναι από την Ανατολή (χαρακτηριστικό η αλφαριλία των Ανατολικών λαών) ίσως, από την πόλη Χαράρ ή Χαρράρ της Ανατολικής Αβησσυνίας που ήταν γνωστό εμπορικό κέντρο διακίνησης κυρίως του καφέ, δερμάτων, ζώων και του τότε γνωστού θύαρς που ήταν ένα είδος βαφικού υλικού.

Η τσαντήλα ήταν υφαντό μάλλινο ή χονδρό βαμβακερό σε μέγεθος μικρού τραπεζομάντηλου ή σε σχήμα μικρού σάκου που χρησίμευε για την αποστράγγιση των τυριών που τα έφτιαχναν μόνοι τους οι Μεσογείτες από το γάλα των οικότροφων ζώων. Η τσαντήλα χρησίμευε ακόμη και για την απόσταξη λαδιού ή βρασμένου μούστου. Η λέξη τσαντήλα έχει τουρκική προέλευση (ήθμος, διηθητήριον). Άλλα και κουρτίνες μάλλινες ύφανταν οι Μεσογείτες ριγωτές σε θαυμάσια χρώματα, τους λεγόμενους μπερντέδες.

Η Πάντα: Ένα άλλο υφαντό που συναντούσε κανείς στο μεσογείτικο σπίτι μέχρι προ 30-40 ετών ήταν η Πάντα που στόλιζε τον τοίχο του κρεβατιού. Τις πάντες, μεγάλα ορθογώνια υφαντά κομμάτια, σαν χαλιά, τις έφερναν (προ 80-100 ετών) ειδικά γυρολόγοι από το Λαύριο με το τραίνο και τις πουλούσαν στα μεσογείτικα χωριά. Αυτές οι πάντες ήταν ανατολικής προέλευσης και είχαν παραστάσεις από εξωτικά τοπία ή ωραίες κοπέλες σε ωραία απαλά χρώματα.

Η φράση «κάνε στη πάντα» ίσως να 'χει σχέση με το υφαντό πάντα που κολλημένο στον τοίχο δεν εμπόδιζε τίποτα.

Η σακολέβα ήταν ένας μεγάλος ορθογώνιος σάκκος απαραίτητος σε κάθε αγροτικό σπίτι, τότε ακόμη το τσουβάλι δεν το ήξεραν, για να μεταφέρουν και να πουλάνε στους εμπόρους της Αθήνας τα άχυρα και τα σανά της παραγωγής τους. Συνήθως τις Κυριακές μετά την εκκλησία, έβαζαν τις κόρες να γεμίζουν με άχυρο ή σανό από τον αχερώνα του σπιτιού, τις σακολέβες ενώ ο πατέρας και οι γοι τα φόρτωναν στη σούστα για να τα πάνε στους εμπόρους.

Τις σακολέβες τις αγόραζαν στην Αθήνα ή από τους γυρολόγους που έρχονταν στα χωριά. Η σακολέβα ήταν φτιαγμένη από καραβόπανο πολύ χοντρό υφαντό βαμβακερό νήμα που χρησίμευε κυρίως για να φτιάνουν τα εστία των πλοιών.

Αξιολογώντας τα μεσογείτικα υφαντά ανεπιφύλακτα μπορούμε να πούμε ότι

όλα δείχνουν την τεχνική υκανότητα και καλαισθησία των γυναικών στα Μεσόγεια που χωρίς ειδικές γνώσεις παραδοσιακά εφάρμοζαν τους τεχνικούς κανόνες της υφαντικής (όπως τους περιγράφει η λαογράφος Άλκη Νέστορος-Κυριακίδου, στο έργο της «Τα υφαντά της Μακεδονίας και Θράκης»).

Στα Μεσογείτικα χωριά μέχρι και προ 20ετίας υπήρχαν άξιες υφάντρες που έφτιαχναν πραγματικά καλλιτεχνήματα. Στη σημερινή εποχή οι περισσότεροι αργαλειοί της περιοχής μας χάθηκαν, γχρεμίστηκαν μαζί με τα παλιά όμορφα σπίτια. Άλλους τους έκαψαν στο φούρνο της αυλής. Μερικοί αργαλειοί παραμένουν ακόμη στημένοι στη θέση τους άδειοι, μάταια περιμένοντας την υφάντρα να ξαναμπεί στον αργαλειό και να υφάνει τραγουδώντας τα ωραία μεσογείτικα τραγούδια του αργαλειού.

Μερικές από τις παλιές υφάντριες με νοσταλγία και πίκρα μας εξομολογήθηκαν ότι θα θέλαν πολύ να ξαναμπούν στον αργαλειό τους όμως τα παιδιά τους «ντρέπεται» να έχουν μάννα υφάντρα αφού τα οικονομικά μέσα των σημερινών Μεσογειών είναι τόσο διαφορετικά από την εποχή του αργαλειού. Έτσι η ωραία παραδοσιακή τέχνη του αργαλειού χάθηκε, σβύνει σιγά-σιγά όπως τόσες άλλες μορφές του λαϊκού μας πολιτισμού. Όμως τα υφαντά που μας έχουν απομείνει αποτελούν μνημεία τέχνης άξια θαυμασμού, νοσταλγικά σύμβολα μας εποχής που πέρασε και χάθηκε οριστικά.

Μεσογείτικα Τραγούδια του αργαλειού

*Μη με δέρνεις μάννα με τ' αργαλειού τ' αντί¹
και γω θα το 'νε πάρω το γιο του Κωσταντή.*

*Μη με δέρνεις μάννα με τ' αργαλειού τ' αντί¹
και γω θα το 'νε πάρω τον παλιοαραμπατζή*

*Το κέντημα είναι γλέντημα και η ρόκα 'ναι σεριάνι
κι ο αργαλειός είναι σκλαβιά, σκλαβιά πολύ μεγάλη.*

Άλλα Μεσογείτικα τραγούδια του αργαλειού από την συλλογή του Χρήστου Ν. Πέτρου - Μεσογείτη, (έκδοση - Επιμ. Συλλόγου Καλυβίων 1984).

Kengë te arghaljisë

1

Ah e ndara arghalji,
çë ishtë eghljent edhe zo!

2

Ah e ndara arghalji,
çë ishtë e madhe sklavi!

3

Arghalija m' u halas,
monoklonenë s' e rras!

4

Doj' të jeshë një htena,
të t' e ndrekje pa para!

5

Do të të djek podhariketë,
argjalinë digje vetë!

6

Do të të djek prish mitaretë,
pa do zësh të kljarëtë!

7

Di nga di i mban podheitë
pse je ljefantinë vetë!

8

Çë bën vajza ditënë;
—Rëkë— strëk saltënë!

Τραγούδια του αργαλειού

1

Αχ ο καημένος ο αργαλείός,
που είναι γλέντι και ζωή!

2

Αχ ο καημένος ο αργαλείός,
που είναι μεγάλη σκλαβία!

3

Ο αργαλείός μου χάλασε,
το μονόκλων δεν το κάνει χρουστό!

4

Ήθελα να ήμουνα ένας χτενάς,
να σου τον έφτειανα χωρίς λεφτά!

5

Θα σου κάψω τα ποδάρικά,
τον αργαλείο κάψε τον μόνη σου!

6

Θα σου χαλάσω τα μιτάρια,
και θα πιάσης τα κλάματα!

7

Δυο από δύο τις φοράς τις ποδιές,
γιατί είσαι ανυφάντρα μόνη σου!

8

Τι κάνεις κόρη την ημέρα;
—Ρζεζ - στρζη τη σαΐττα!

9

Do bënem gjarpér me tjulie,
t' i hinj vajzësë ndë karulje!

9

Θα γίνω φίδι με λουλούδια,
να της μπω της κόρης στα χαρούλια!

10

Do bënem gjarpér me pika,
t' i hinj vajzësë ndë saita!

10

Θα γίνω φίδι με στίγματα,
να της μπω της κόρης στις σαΐτες!⁴

11

Do bënem gjarpér i bardhëv,
t' i hinj vajzësë ndë mitarë!

11

Θα γίνω φίδι άσπρο,
να της μπω της κόρης στα μιτάρια!

12

Do bënem gjarpér i zi,
t' i hinj vajzësë nd' arghalji!

12

Θα γίνω φίδι μαύρο,
να της μπω της κόρης στον αργαλειό!

13

Do bënem gjarpér i kuq,
t' i hinj vajzësë ndë sënduq!

13

Θα γίνω φίδι κόκκινο,
να της μπω της κόρης στο σεντούκι!

(Μαρία Νικ. Πέτρου)

Πηγές - Βοηθήματα

A. Χατζημιχάλη, Ελληνική Λαϊκή Τέχνη 1931 - 31, 91.

Άλκης Νέστορος - Κυριακίδου, «Τα υφαντά της Μακεδονίας και Θράκης» 1965, σελ. 9 κ. εξ.

P. Κερασιώτη, «Ο άνθρωπος και ο Αργαλειός» σελ. 9-16.

Otto Jochancen, Die Geschichte der textile industrie σελ. 11-22.

Αριστοφάνους, «Βάτραχοι», 1315.

Αριστοφάνους, «Θεσμοφοράζουσαι», 822.

Αριστοτέλους, «Πολιτικά» 2, 6, 14.

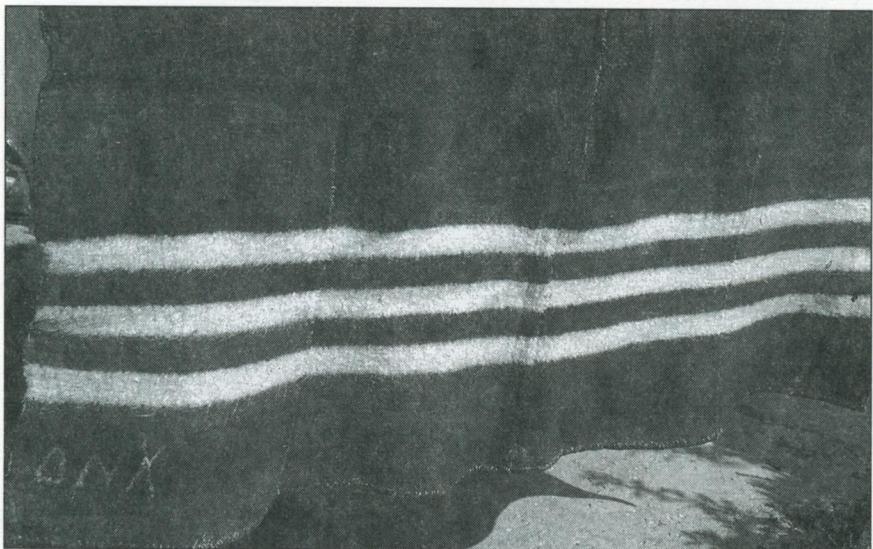
Πλάτωνος, «Πολιτεία» 2, 6, 14.

Πολυδάρου «Ζ» 33, 76.

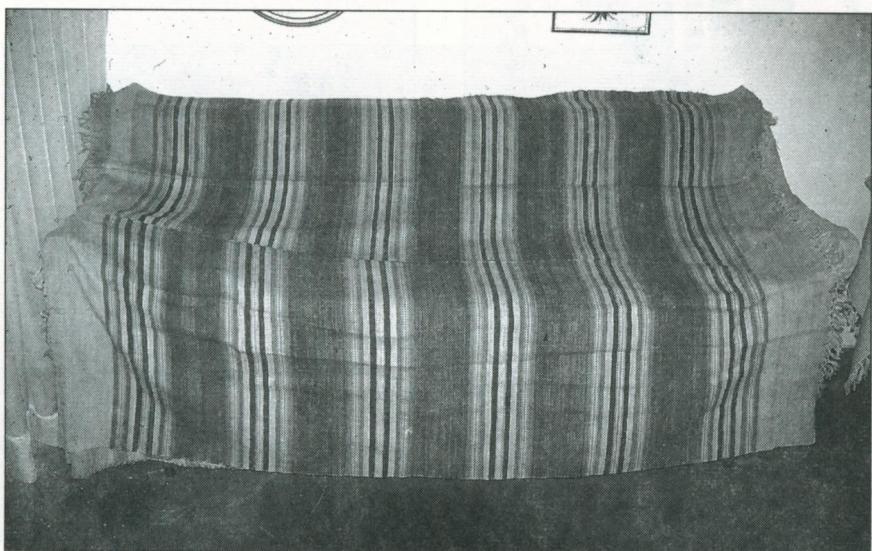
Πλάτωνος «Πολιτεία» 283A.

- Ηροδότου*, 1, 200, 2, 35, 2, 86, 2, 95, 3, 47, 7, 189.
- Παυσανίου*, 6, 26ε.
- Θουκυδίδου*, 2, 49, 4.
- Αθηναίου*, «Δειπνοσοφισταί» B, 525.
- Απολλωνίου Ροδίου*, «Αργοναυτικά» A, 727-729.
- Φαιδών Κουκουλέ*, «Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός» 1955, τόμ. Στ. 377-8.
- Κίτσου Μακρή*, «Υφαντική», 1969, σελ. 125-6.
- Κίτσου Μακρή*, «Ελληνική Καλλιτεχνική παράδοση και Σύγχρονη Χειροτεχνία» 1981, σελ. 20 κ. εξ.
- Άννας Γουγλή-Μπαδιεριτάκη, «Η νεώτερη υφαντική στα Καλύβια Αττικής». Πρακτικά Γ. Επιστημονικής Συνάντησης N.A. Αττικής 1986, σελ. 89-90.
- Βασιλικής Λέκκα-Χατζή, «Τα Κοκκά» στα Μεσόγεια Αττικής, Λαογραφία Π.Δ. 1988 σελ. 158-163.
- Βασιλικής Λέκκα-Χατζή, «Μεσογείτικος Κεφαλόδεσμος», «Καλαμάτα - Μαντηλάκια», 1992, σελ. 11-43, 47-49.
- Ιωάννας Παπαντωνίου, «Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς» Εθνογραφία, Τόμος Α 1978 σελ. 6 κ.εξ.
- Άπαντα Χρήστου Ν. Πέτρου - Μεσογείτη, Έκδοση επιμορφωτικού Συλλόγου Καλυβίων, 1984, σελ. 269-270.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΜΕΣΟΓΕΙΤΙΚΑ ΥΦΑΝΤΑ

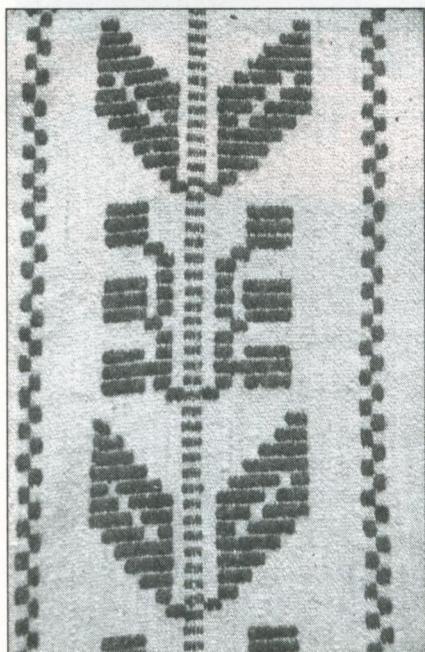
1. Χράμι με κεφαλάρια.

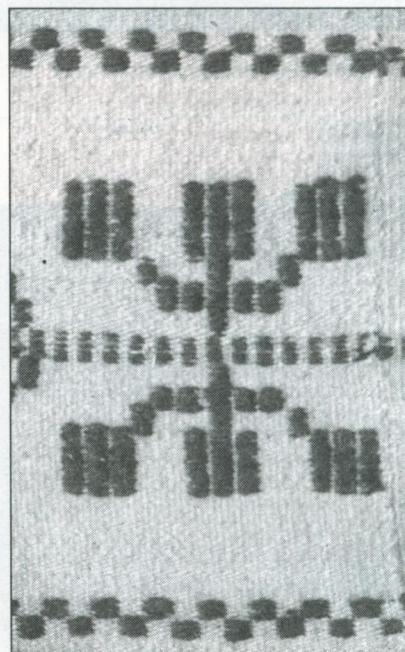
2. Τσέργα με ρίγες.

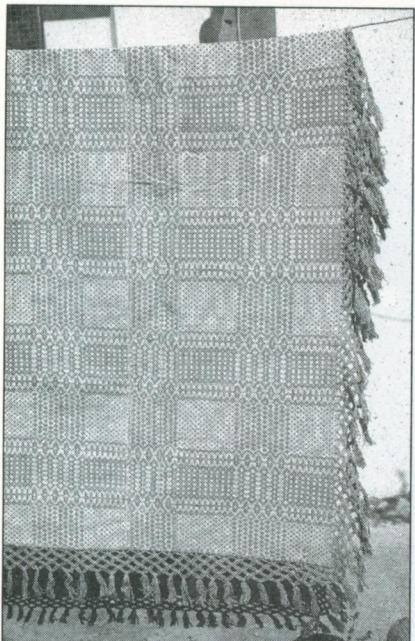
3. Μπαστό με σχέδια.

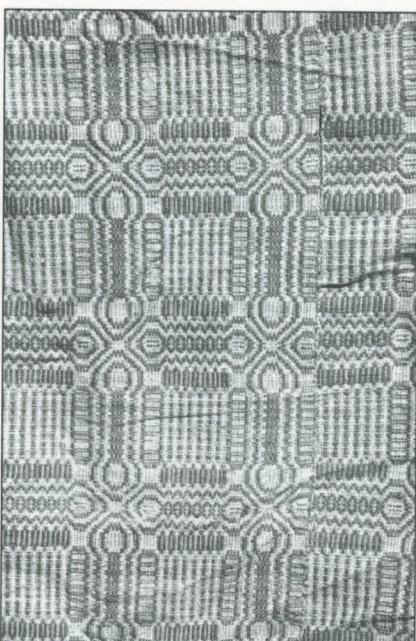
4. Λεπτομέρειας της εικόνας 3.

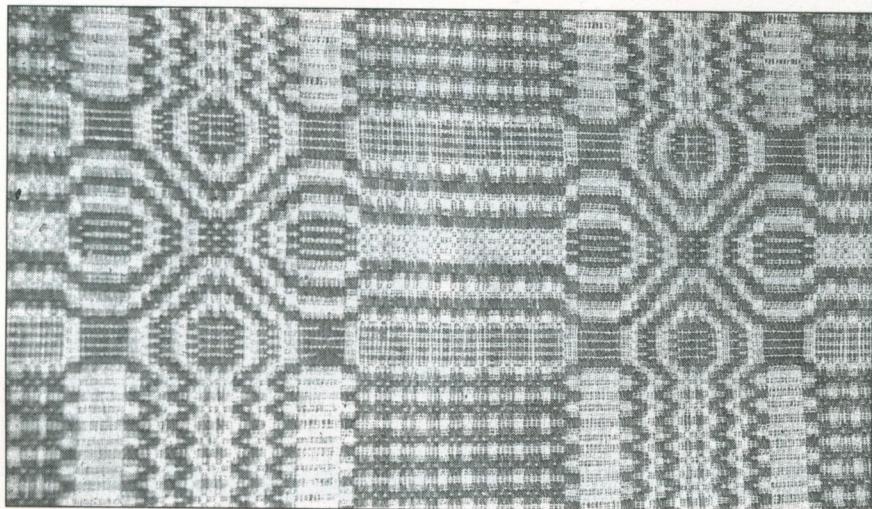
5. Λεπτομέρεια της εικόνας 4.

6. Κρητικό τραπεζομάντιλο
βαμβακερό

7. Κρητική μάλλινη κουβέρτα.

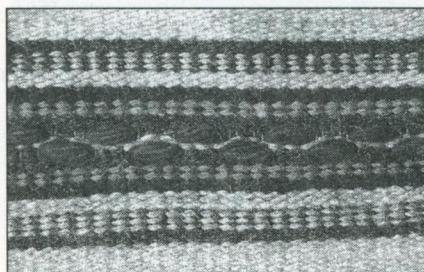
8. Λεπτομέρεια της εικόνας 7

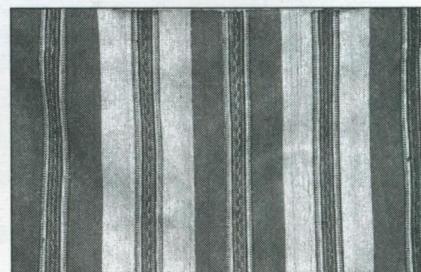
9. Κιλίμ-χαλί ριγωτό, μάλλινο

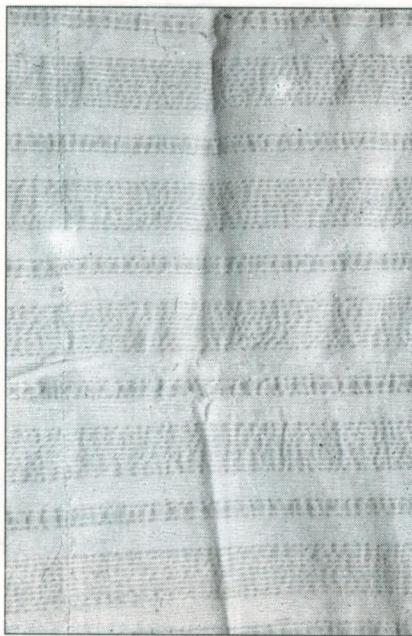
10. Προκόβα μάλλινη.

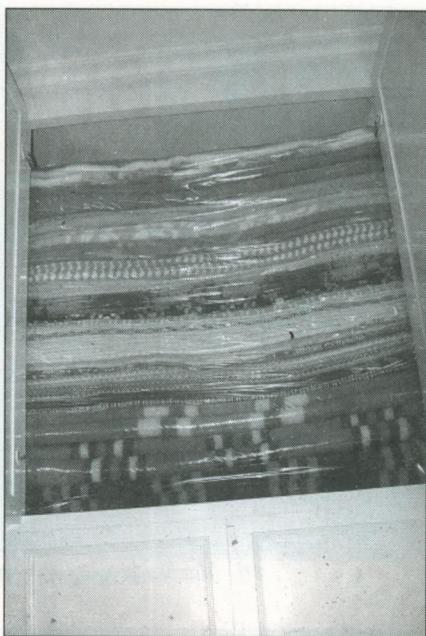
11. Λεπτομέρεια της εικόνας 9.

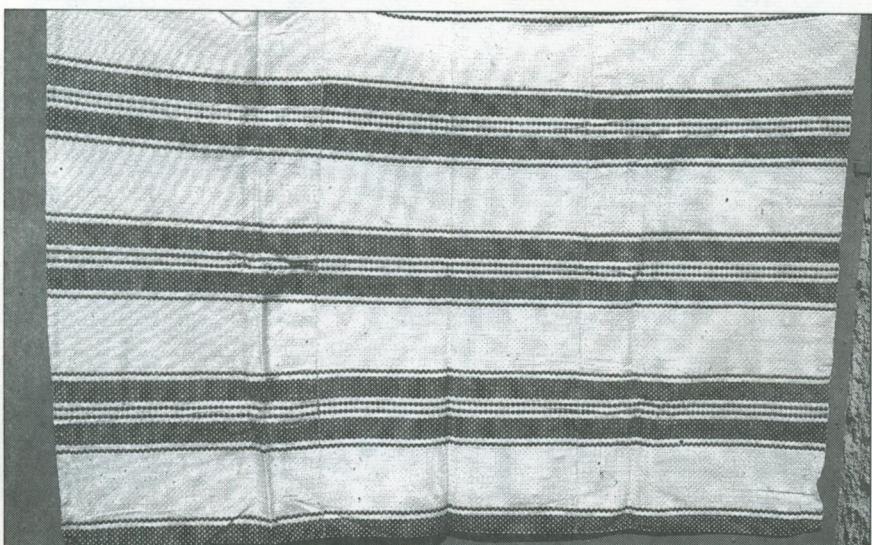
12. Λεπτομέρεια της εικόνας 9

13. Χράμι ψιλό άσπρο μάλλινο «φάκελτό»

14. Γιούκος με τα χράμια και άλλα υφαντά

15. Χράμι ψιλό μάλλινο ριγωτό μπλε-άσπρο

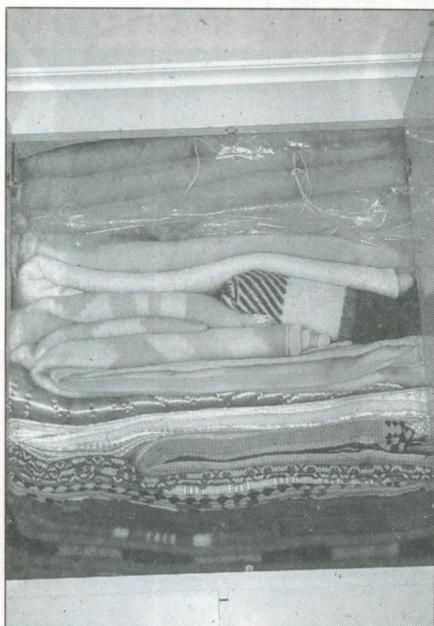
16. Μισάλα ριγωτή για να σκεπάζουν το προϊόντος

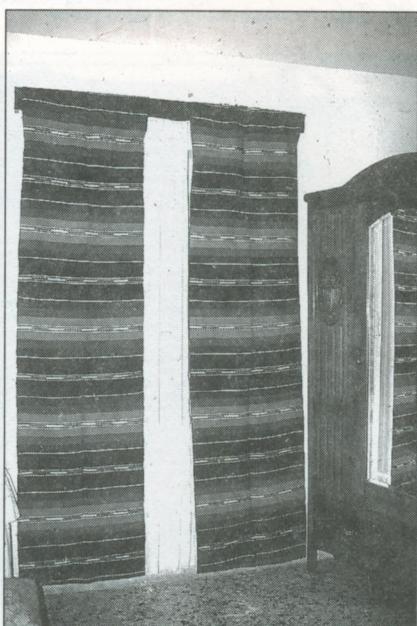
17. Πηλινό βάζο για το προϊόντος, 200 περίπου ετών

18. Μαξιλαρομάνα (μεγάλο μαξιλάρι).

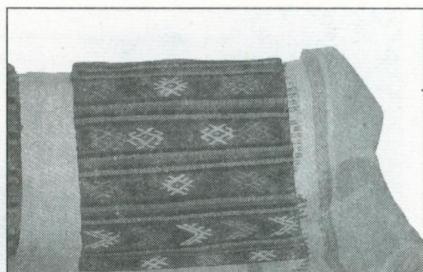
19. Άλλος γιούκος με υφαντά

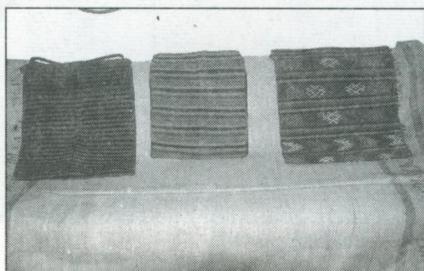
20. Μπερντέδες-κουρτίνες με ρίγες

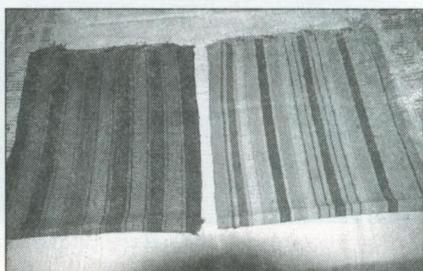
21. Ταγάρι μάλλινο με ρίγες

22. Ταγάρι μάλλινο με άλλα σχέδια

23. Τρία ταγάρια μάλλινα με σχέδια

24. Δύο χαράρια

25. Ποδιά μάλλινη ριγωτή

26. Ποδιά βαμβακερή ριγωτή

27. Μισοφόρι γυναικείο ριγωτό βαμβακερό πράσινο-άσπρο

28. Μισοφόρι γυναικείο ριγωτό μοβ-άσπρο

29. Πάντα τοίχου βαμβακερή